

راهنمای اخلاقی تعامل و دوستی مجازی

ضوابط روابط دوستانه
در دنیای مجازی

اشاره

پیش از این گفتیم، آداب فردی، ارتباطی و اجتماعی در کاربری رسانه‌ها را به اختصار «فن آداب» می‌نامیم و ضروری است که همه ما در حوزه‌های مرتبط با شأن و جایگاه خود، این آداب را بشناسیم و در رعایت آن‌ها بکوشیم. در این نوبت، برخی نکته‌های اخلاقی ضروری برای برقراری دوستی در ارتباط مجازی را مرور می‌کنیم. طبیعی است ارتباط‌های کاری و رسمی مجازی، موضوع این نوشته نیست و تمرکز ما روی روابط مبتنی بر احساسات و عواطف انسانی است.

کلام، یکدیگر را ارزیابی ظاهری می‌کنند: شکل و قیافه، لباس و پوشش، حالت و هیجان‌ها را به‌سادگی می‌بینند و بعد تصمیم به برقراری ارتباط می‌گیرند. اما در ارتباط‌های مجازی امکان چنین مقدماتی وجود ندارد. به بیان دیگر، برای شروع هر ارتباط حضوری، باید از حصار و دروازه «ظاهر» عبور کنیم، اما در ارتباط مجازی چنین مرحله‌ای وجود ندارد. اینجاست که هم‌زمان یک فرصت و یک تهدید مهم پدید می‌آید.

ترش و شیرین دوستی مجازی

اگر کسی به خاطر شرایط جسمی و ظاهری همواره پشت دروازه‌های ارتباط حضوری در انزوا و تنهایی می‌ماند، در ارتباط‌های مجازی راه برای او هموار است. دیگران به جای ظاهر، کلام او را قضاوت می‌کنند و به او نزدیک می‌شوند. افراد خجالتی، درون‌گراها، اقلیت‌های قومی و نژادی و همه جاق‌ها و زشت‌ها و نجسب‌ها (!) که در ارتباط‌های متعارف

فناوری اطلاعات و ارتباط‌های تسهیل‌کننده دسترسی افراد به اطلاعات و برقراری ارتباط‌های با دیگران است. از زمان اختراع تلگراف و تلفن در قرن نوزدهم تا اختراع اینترنت در قرن بیستم و رسانه‌های اجتماعی در قرن بیست و یکم، تلاش مهندسان و فناوران بر توسعه گامی و کیفی «ارتباط‌های از راه دور» متمرکز بوده است؛ چون نیاز بنیادین انسان‌ها به زندگی اجتماعی، علاقه آن‌ها به استفاده از این فناوری‌ها را برای ایجاد و حفظ ارتباط با دیگران تشدید می‌کرده است. بی‌دلیل نیست که برای هر جوان و نوجوانی امکان آشنایی و ارتباط با دیگران از اولین جذابیت‌های فضای مجازی است؛ چه ارتباط با دوستان و آشنایان واقعی و چه برقراری ارتباط با افرادی که هرگز با آن‌ها رودررو ملاقات نکرده‌اند.

اما مشکل از آنجا شروع می‌شود که ماهیت ارتباط‌های مجازی با تعامل‌های اجتماعی ما در زندگی واقعی متفاوت است. معمولاً در ارتباط واقعی رودررو، دو غریبه، قبل از آغاز

حضور همواره «درجه دو» محسوب می‌شوند، در دنیای «بی‌جسمی» مجازی می‌توانند دوستانی خوب و همراهانی عاطفی بیابند. گویی فضای مجازی امکان دوست‌یابی مبتنی بر موازین اخلاقی را هموارتر کرده است. «دقت در باطن» و «گذر از ظاهر» در دوستی از آموزه‌های متداول مکتب‌های اخلاقی است. چنانکه سعدی می‌گوید: «نه هر که به صورت نکوست، سیرت زیبا در اوست، کار اندرون دارد نه پوست». دوستی مجازی نه مبتنی بر قضاوت ظاهری، بلکه می‌تواند بر اساس شناخت از افکار و اندیشه‌های دیگران شکل بگیرد و این فرصت بزرگی است تا هم‌صحبتی دوستانی را به دست بیاوریم که در شرایط عادی هرگز هم‌نشین آن‌ها نمی‌شدیم. اما آیا واقعاً همیشه جسم و ظاهر در ارتباط و دوستی زائد و مزاحم هستند؟ آیا ما با بررسی ظاهر افراد، برای خودمان نسبت به آن‌ها حریم و فاصله تعیین نمی‌کنیم؟ آیا این حریم ظاهری حفظ‌کننده ما از خطرها و آسیب‌ها نیست؟ آیا این فقط باطن دیگران است که بر ما اثر می‌گذارد؟ می‌بینیم که بی‌توجهی به نقش جسم در شناخت دوستان و تنظیم رابطه با آنان نوعی سهل‌انگاری است که در اثر توسعه ارتباط‌های مجازی بسیار فراگیر هم شده است. به خصوص نوجوانان که در اوج هیجان‌ات عاطفی، امکان کمتری برای تأمل و تدبر در لایه‌های شخصیت دیگران دارند، به‌سادگی در دام دوستی‌های مجازی می‌افتند و بیشتر آسیب می‌بینند. مضافاً اینکه، برای پرکردن خلأ شناخت ظاهری، تصویرهای غیرواقعی و دستکاری‌شده افراد در نمایه مجازی راهنمای دیگران می‌شود. این تصویرها معمولاً بازنمایی ناقص یا اغراق‌شده‌ای از واقعیت فرد به نمایش می‌گذارند و شناخت را مخدوش می‌کنند.

دوستی مجازی در مقایسه با دوستی واقعی

دوستی مجازی به دلیل دور از دسترس بودن افراد نسبت به هم، شرایط لغزنده‌ای برای استمرار و تداوم دارد. اتصال مجازی دو دوست در فضای مجازی همانند اتصال تارهای مرد عنکبوتی به در و دیوار شهر «ناپایدار» است. او هر لحظه دست خود را به سمتی دراز می‌کند و یک تار نازک را به دیواری می‌چسباند و در هوا تاب می‌خورد. در لحظه‌ای بعد، دست دیگر خود را به جایی دورتر بند می‌کند و ناگهان تار قبلی را رها می‌کند. همچنان به تاب خوردن در فضای شهر ادامه می‌دهد، بدون آنکه به ساختمان‌ها و دیوارهایی که به آن‌ها متصل می‌شود تعهدی داشته باشد. این نمونه، تمثیلی دقیق از دوستیابی و دوستی‌های مجازی مرسوم در شبکه‌های اجتماعی است. ارتباطی که در لحظه به وجود می‌آید، مبتنی بر کلمات و جملات کادوپیچ شده، بدون هیچ

تعهد متقابل و مشخص، به مدتی نامعلوم استمرار می‌یابد و در یک لحظه، بدون هیچ پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری، تمام می‌شود. غالباً در نهایت این رابطه، یکی از دو طرف یا هر دو، خسران زده و دلگیرند و به سختی می‌توانند ضربه روحی وارد شده را ترمیم کنند.

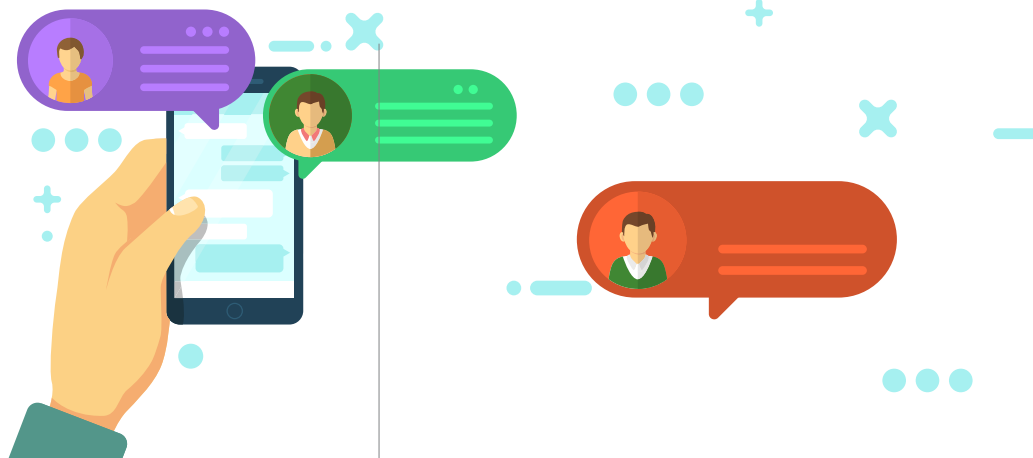
در مقایسه با این وضعیت، صخره‌نوردی را تصور کنید که چهار دست و پا به صخره‌ای چسبیده است. برای برداشتن هر دست یا پای خود از صخره و حرکت دادن بدنش، خوب فکر می‌کند و با احتیاط و آهستگی از دیوار سنگی بالا می‌رود. دوستی‌های واقعی و اخلاقی، چنین کیفیتی از تعهد متقابل را دارند. آشنایی و صمیمیت دو طرف، بعد از عبور از حصار و دروازه «ظاهر»، به تدریج شکل می‌گیرد و دوستان ضمن درک نیاز به طرف مقابل، در رابطه‌ای عاطفی، برای استمرار دوستی با رعایت موازین اخلاقی تلاش می‌کنند. در هر دوستی آرمانی، هم چارچوب‌های اخلاق عمومی (مثل راست‌گویی و امانت‌داری و خوش‌خلقی) رعایت می‌شوند و هم طرفین به حساسیت‌های اخلاقی شخصی توجه دارند. رسیدن به این سطح از ارتباط اخلاقی و وفاداری به آن حاصل حس تعهد متقابلی است که در فضای واقعی امکان وقوع دارد و فضای بی‌جسم مجازی از آن محروم است.

مواجهه اخلاقی با دوستی مجازی

با همه این تفصیلات، در شبکه‌های اجتماعی، هر روز دوستی‌های مجازی شکل می‌گیرند و با فراز و نشیب ادامه می‌یابند. در این شرایط، کدام توصیه‌های اخلاقی می‌توانند زمینه ارتباط سالم تر دوستان مجازی را فراهم کنند؟

۱. خودافشایی ممنوع!

یک تفاوت مهم بین روابط رودررو و مجازی این است که در ارتباط‌های مجازی افراد تمایل بسیار سریع‌تری به خودافشایی^۲ دارند. خودافشایی را می‌توان « مطرح کردن داوطلبانه مطالب شخصی، علاقه‌ها، نگرش‌ها، احساس‌ها، ارزش‌ها و اسرار با دیگران» تعریف کرد. هر چند سطح خودافشایی به هنجارهای فرهنگی هم‌بستگی دارد، ولی در زندگی واقعی، عموم مردم معمولاً از ترس تمسخر یا طرد شدن، از افشای اطلاعات شخصی خودداری می‌کنند. این در حالی است که خودافشایی در روابط مجازی زودتر از روابط رودررو اتفاق می‌افتد. این روابط هر چند به سرعت قوی می‌شوند و احساس صمیمیت را بالا می‌برند، اما می‌توانند سریع‌تر نیز به پایان برسند، زیرا حفظ سطح بالایی از خودافشایی برای مدت طولانی دشوار است.

متأسفانه بین ۱۵ تا ۲۵ درصد نوجوانان غربی در ارتباط‌های مجازی تجربه ارسال یا دریافت ناخواسته پیام‌های غیراخلاقی را داشته‌اند. دلیل بی‌توجهی ارسال‌کنندگان چنین پیام‌هایی به عواقب قانونی، روانی و اخلاقی این کار، همچنان محل بحث کارشناسان است و طبیعی است در بستر جامعه‌های غربی باید آن را تحلیل کرد. آنچه برای ما مهم است، امکان سرایت این آسیب به فضای فرهنگی و دوستی‌های مجازی خودمان است.

از نظر اخلاقی، شاید هشیارسازی نوجوانان نسبت به خود این پدیده محل تردید باشد. زیرا بسیاری از آسیب‌های اخلاقی با وصف آن شیوع پیدا می‌کنند. اما ضروری است درباره اصل مراقبت از «نگاه کردن» و مراقبت از «دیده شدن» در سنین گوناگون تلنگرهایی به کودکان و نوجوانان زده شود. این تذکرها در کنار آموزه‌های دیگری که در اوان سنین بلوغ با هدایت والدین و مربیان امین به فرزندان منتقل می‌شوند، زمینه مصون‌سازی آنان از آسیب‌هایی را در ارتباط‌های حضوری و مجازی فراهم می‌کند.

توجه به «نافراموشی» فضای مجازی و امکان انتشار سریع و غیرقابل بازگشت محتوا در این فضا می‌تواند چاشنی این آموزه‌های اخلاقی باشد. بچه‌ها باید بدانند، به هزاران دلیل خواسته یا ناخواسته، ممکن است پیام‌های خصوصی رد و بدل شده بین دو نفر در فضای مجازی از اختیار آنان خارج شود و هیچ راه بازگشتی برای آن نباشد. پس عمل به این توصیه سعدی معقول است که گفته است:

«سخنی در نماند نباید گفت / که برانجمن نشاید گفت».

پی‌نوشت‌ها

1. profile
2. Self-disclosure
3. Stranger on the Train Phenomenon
۴. بَرَكُ اسْبِرْكَ، فَإِنَّ أَفْسَيْتَهُ صِرْتُ اسْبِرْهُ
5. Sexting
6. Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis / Sheri Madigan, A

ماهیت دوستی‌های مجازی بسیار نزدیک به «پدیده غریبه در قطار»^۳ است که نشان می‌دهد ما بیش از آنچه تصور می‌کنیم، به غریبه‌ها اعتماد می‌کنیم. در این پدیده، فرد با سرعت اطلاعات شخصی خود را در موقعیت عمومی برای کسی که اصلاً نمی‌شناسد افشا می‌کند. (عنوان «غریبه در قطار») از یک فیلم سینمایی گرفته شده است که در داستان آن، خودافشایی ناگهانی دو مرد غریبه در قطار برای هم، حادثی در پی دارد. (شاید علت این رفتار عجیب آن باشد که فرد گمان می‌کند این غریبه او را نمی‌شناسد و هیچ‌گاه دوباره او را ملاقات نخواهد کرد. در صورتی که در فضای مجازی، بسیاری از آنان که گمان می‌کنیم دور و غریبه هستند، ممکن است نزدیک و آشنا باشند و از این طریق زندگی به ما برسد. از جمله توصیه‌های مهم اخلاقی در این زمینه، خویش‌داری در حفظ اسرار و رمزهای شخصی و «رازداری» است که از نشانه‌های وسعت روح و قدرت اراده است. انسان عاقل سینه خود را صندوقچه اسرارش قرار می‌دهد و از طریق رازداری، خود را از پیامدهای ناگوار افشای اسرار مصون می‌دارد. امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «راز تو، مادامی که آن را برملا نکردی، اسیر توست، ولی اگر آن را فاش کردی، تو اسیرش می‌شوی»^۴ (غررالحکم: ۵۶۳۰). دعوت به رازداری و منع از خودافشایی، در مبانی اخلاقی تا جایی متداول است که سعدی مضمون حدیثی از امام صادق علیه‌السلام را در گلستان چنین آورده است: «هر آن بی‌تری که در سر داری با دوست در میان منه. چه دانی که وقتی دشمن گردد!»

۲. پیام‌های غیراخلاقی ممنوع!

از آفت‌های بسیار ناگوار ارتباط‌های مجازی، فرستادن پیام‌ها و تصویرهای غیراخلاقی و خصوصی برای دیگران است. این پدیده در جامعه‌های غربی چنان شایع شده که برای اشاره به آن در رسانه‌ها اصطلاح «سکستینگ»^۵ به معنای «پیامک جنسی» را ابداع کرده‌اند. بر اساس یک پژوهش^۶ در سال ۲۰۱۸،